

ВІДГУК

офіційного опонента Статівки Анатолія Миколайовича, доктора юридичних наук, професора, член-кореспондента НАПрН України, на дисертаційну роботу Григор'євої Христини Антонівни «Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право

Загальний обсяг – 493 с.

Виконана на кафедрі аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» і подана до спеціалізованої вченої ради докторська дисертація Х. А. Григор'євої за обраною темою є надзвичайно актуальною, про що авторка переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження, акцентуючи увагу на тому, що сучасний стан законодавства у сфері державної підтримки сільського господарства демонструє глибокі кризові явища формального, змістовного та реалізаційного характеру. Ці проблеми є логічним наслідком тривалого безсистемного накопичення неузгодженого нормативного матеріалу, спричиненого відсутністю чіткого концептуального бачення побудови правового регулювання державної підтримки сільського господарства України (стор. 32).

Слід відмітити, що законодавство у сфері державної підтримки сільського господарства є відносно молодим, адже воно з'явилося лише з набуттям незалежності України. Потреба в регулюванні таких відносин з'явилася тоді, коли сільське господарство почало функціонувати на засадах ринкової економіки, але при цьому потребувало особливих цілеспрямованих дій держави для свого стабільного розвитку. Фактично, поява правового

регулювання державної підтримки сільського господарства спричинена зміною економічного устрою в країні.

Однак, незважаючи на всю важливість цих відносин, законодавче забезпечення державної підтримки сільського господарства демонструє низку характерних недоліків. Вони проявляються насамперед у тому, що аграрне законодавство України щодо державної підтримки сільського господарства наразі стало однією з динамічних у своєму розвитку. Підвищена мінливість нормативних вимог у цій сфері посилює нестабільність та не дозволяє досягти головної мети запровадження агропротекційних заходів — забезпечення сприятливих умов ведення сільськогосподарської діяльності та гарантування охорони прав та інтересів національних сільськогосподарських товаровиробників. Неструктурованість і розпорошеність аграрного законодавства щодо державної підтримки в поєднанні з підвищеною динамічністю посилюють проблему його практичного застосування. Напрацьована судова практика щодо надання державної підтримки сільського господарства виявляє низку питань, що потребують свого теоретико-правового та законодавчого вирішення.

Усі вказані об'єктивні передумови обумовлюють потребу в проведенні глибокого та всебічного дослідження правового регулювання державної підтримки сільського господарства України. Незважаючи на значну актуальність цього завдання, яке постало перед аграрною правовою наукою, воно тривалий час не виконувалося. Протягом тридцяти років незалежності нашої держави законодавство у сфері державної підтримки сільського господарства настільки розвинулося і трансформувалося, що наразі воно представляє собою цілком самостійне нормативне утворення в системі аграрного права. І саме цим дисертаційним дослідженням започатковано вивчення його правових особливостей саме як єдиного цілого, як системи, що розвивається. У зв'язку з цим проведена наукова робота є надзвичайно актуальною і своєчасною з погляду вдосконалення законодавчого

регулювання, потреб практики, застосування правових вимог та наукової новизни.

Порівняльний аналіз змісту, структури, висновків та рекомендацій дисертації з монографіями, докторськими та кандидатськими дисертаціями з питань аграрного, земельного та екологічного права вітчизняних учених, які досліджували ті чи інші аспекти правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні, показує, що рецензована робота містить результати власних наукових пошуків авторки, а проаналізовані ідеї, положення, висловлені думки інших авторів мають посилання на використані наукові джерела.

Дисертація не відтворює і не повторює висновків і положень дисертації «Правове регулювання організації та діяльності сільськогосподарських переробних кооперативів в Україні», яка була захищена здобувачкою у 2014 році на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.06, і є авторською науковою працею у вітчизняній аграрно-правовій доктрині, якою вперше запропоновано цілісне концептуальне бачення правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні.

Як зазначено у вступній частині автореферату дисертації, дослідження виконано відповідно до плану науково-дослідницької роботи кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія еволюції аграрних, земельних та екологічних правовідносин у контексті інтеграційного розвитку» на 2016-2020 рр. як складової плану науково-дослідної роботи у межах комплексної теми Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Притаманний рецензованій роботі ступінь обґрунтованості розроблених дисертанткою наукових положень, висновків і рекомендацій досягнутий шляхом обрання авторкою відповідних методів наукового дослідження,

ретельного опрацювання значного обсягу літературних джерел, теоретичного аналізу і офіційного тлумачення нормативних джерел України, використання і наукового аналізу рішень Конституційного Суду України та узагальнення матеріалів судової практики.

Достовірність сформульованих у дисертації положень зумовлена поставленою метою, визначеними завданнями наукового пошуку, прийнятною для проведення такого дослідження структурою роботи, якою охоплено основні аспекти наукової проблеми: виявлення доктринальних та законодавчих засад державної підтримки сільського господарства в Україні, визначення особливостей правового регулювання державної підтримки виробництва сільськогосподарської продукції, встановлення правових засад державної підтримки агрообслуговування, виявлення специфічних рис правового забезпечення державної підтримки екологізації та інновацій у сільському господарстві.

Аналіз структури, змісту та наукових результатів рецензованої роботи показує, що визначені відповідно до мети завдання дослідження дисертантка в цілому вирішила. На цій основі нею сформульовані власні наукові висновки та практичні рекомендації з досліджуваної теми, які вперше виносяться на захист, а також удосконалюють існуючі юридичні конструкції, розвивають висловлені у науці ідеї щодо удосконалення правового забезпечення державної підтримки сільського господарства в Україні.

Дисертаційна робота Х. А. Григор'євої в межах сформульованої мети та поставлених завдань є самостійним, комплексним та завершеним науковим дослідженням, проведеним з доктринальних позицій аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права, в якому шляхом формулювання нових та удосконалення існуючих правових конструкцій, понять та категорій отримані нові теоретичні та практичні результати, що являють собою суттєвий результат для розвитку науки аграрного права в умовах необхідності реформування законодавчого забезпечення державної підтримки сільського господарства на нових всебічно обґрунтованих концептуальних засадах.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці комплексним дисертаційним дослідженням концептуальних засад правового регулювання державної підтримки сільського господарства України.

Науковим досягненням здобувачки можна визнати формулювання концептуального бачення державної підтримки сільського господарства як правової категорії, під якою розуміється закріплена в законодавстві система заходів організаційного, фінансового та інформаційно-консультативного характеру, що спрямовані на суб'єктів аграрного виробництва, здійснюються державними органами та іншими уповноваженими особами для виконання основних завдань аграрної політики з метою гарантування продовольчої безпеки, утворення стабільного середовища існування товарних виробників сільськогосподарської продукції, соціального розвитку села та охорони навколишнього природного середовища під час здійснення сільськогосподарської діяльності (стор. 368).

Заслуговує на увагу і підтримку авторське твердження про формування у складі аграрного права підгалузі – агропротекційного права. Варто погодитись з думкою здобувачки про те, що у системі аграрного законодавства відбулося виокремлення підгалузі агропротекційного законодавства, що представляє собою взаємопов'язану та структуровану сукупність нормативно-правових актів різної юридичної сили, якими регулюються відносини щодо державної підтримки сільського господарства (стор. 111 – 112). Запропонований здобувачкою методологічний підхід до системного правового регулювання відносин державної підтримки сільського господарства у рамках підгалузі агропротекційного права є новим для вітчизняної аграрно-правової науки та може бути оцінений як прогресивний та продуктивний.

Зокрема, опираючись на це засадниче положення, авторка висуває низку цікавих взаємопов'язаних концептуальних ідей, спрямованих на удосконалення агропротекційного законодавства України. Критерію наукової новизни відповідають цікаві пропозиції здобувачки щодо усунення

формальних недоліків агропротекційного законодавства шляхом його докорінного оновлення на засадах ідеї «утворення кіл на воді», згідно з якою основні зміни мають бути націлені на загальний закон, а фундаментальність цих перетворень впливатиме на широке коло пов'язаних законодавчих актів, тягнучи за собою їх відповідні зміни (стор. 6 автореферату). Особливої уваги та підтримки заслуговує детальне опрацювання покрокового алгоритму побудови системи агропротекційного законодавства, що пропонується дисертанткою (стор. 373 – 376).

Наукову новизну та дослідницький інтерес становить пропозиція авторки щодо обрання нової концептуальної основи надання державної підтримки, яка має бути втілена в ідеї «агропротекційних статусів», відповідно до якої одержання кожним суб'єктом аграрного господарювання певного агропротекційного статусу, що надає йому право на конкретний перелік різновидів державної підтримки, має відбуватися автоматично у силу закону за наявності та/або відсутності певних чітко визначених умов (стор. 6 автореферату, стор. 89 – 90 дисертації). Уявляється, що такий прогресивний підхід має бути впроваджений у вітчизняне законодавство.

Уперше в науці аграрного права здобувачкою обґрунтовано, що усунення недоліків реалізації агропротекційного законодавства має відбуватися шляхом втілення концептуальної ідеї «просто і прозоро», відповідно до якої суб'єкти, що володіють агропротекційними статусами, можуть максимально легко отримати передбачену законодавством підтримку в результаті здійснення таких заходів: 1) удосконалення інституційного забезпечення (утворення Державного аграрного банку, державної страхової компанії, реформування правового становища Аграрного фонду, Укراгролізингу, Укрдержфонду); 2) утворення Єдиного агропротекційного реєстру; 3) інформатизація агропротекційних процедур; 4) застосування договірних способів державної підтримки у всіх випадках, коли це є можливим з огляду на природу відносин; 5) забезпечення жорсткої процедурної дисципліни (стор. 7 автореферату, стор. 377 дисертації). Запропонована ідея викликає схвалення, оскільки вона

висунута на основі всебічного опрацювання проблем реалізації державної підтримки, що надається суб'єктам аграрного виробництва, та враховує найбільш вагомі недоліки цього процесу.

Наведений перелік позитивних сторін дисертаційної роботи не вичерпує наукову новизну дослідження, однак дає змогу стверджувати про те, що за умови покладення концептуальних ідей та практичних рекомендацій, аргументованих у роботі, в основу удосконалення чинного законодавства, можуть відбутися значні позитивні зміни у правовому регулюванні агропротекційних відносин в Україні.

Положення, ідеї та висновки рецензованої дисертації мають значення для подальшого розвитку теорії аграрного, земельного та природоресурсного права України. Вагоме практичне значення висновків дисертаційної роботи Х. А. Григор'євої полягає у можливості їх використання у правотворчому процесі, правозастосуванні, науково-дослідній роботі, навчальному процесі тощо.

У авторефераті та дисертації зазначається, що результати дисертації були оприлюднені на численних міжнародних і вітчизняних наукових заходах. Наукові погляди та висновки авторки дисертації достатньо відображені у одноосібній монографії, розділі колективної монографії, 25 наукових статтях, з яких 21 стаття опублікована у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 статті – у зарубіжних виданнях, 40 тезах доповідей на конференціях та інших заходах.

Автореферат дисертації та публікації авторки з достатньою повнотою відображають зміст дисертації.

Оцінюючи в цілому позитивно дисертаційну роботу Х. А. Григор'євої та зроблені нею висновки, варто зауважити, що окремі положення цієї наукової праці не сприймаються однозначно, мають дискусійний характер або потребують додаткової аргументації.

1. Потреба в докорінному реформуванні законодавства у сфері державної підтримки сільського господарства України не викликає сумнівів,

адже недосконалість правового регулювання призводить до того, що вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники отримують державної підтримки в рази менше ніж їх конкуренти із розвинутих країн. У світлі підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС виникає питання щодо адаптації вітчизняного агропротекційного законодавства до відповідного законодавства ЄС. Дисертантка багато та доречно аналізує іноземний позитивний та негативний досвід правового регулювання державної підтримки сільського господарства (зокрема, США, Японії – стор. 253, Білорусі – стор. 147, 316, європейських країн – стор. 91, 194, 211, 253, 325). Однак при цьому здобувачка уникає прямої оцінки готовності агропротекційного законодавства України до втілення європейської моделі державної підтримки сільського господарства. Вбачається, що це тільки збагатило би роботу, підкреслило її комплексний характер та всебічне дослідження піднятої проблеми.

2. Підтвердженням сміливості наукових поглядів дисертантки можна визнати розроблену нею ґрунтовну концептуальну ідею про розгалужену та взаємоузгоджену систему різнорівневих нормативно-правових актів, які у своїй сукупності та взаємодії здатні системно та ефективно врегулювати відносини державної підтримки сільського господарства (стор. 100, 373 дисертації). Виникає питання, чому автор не розвиває цю ідею та навіть не розмірковує над прийняттям в подальшому Агропротекційного кодексу чи іншого кодифікаційного акту. Ще одним взаємопов'язаним питанням, що залишилося без уваги, можна вказати перспективи законодавчого забезпечення агропротекційних відносин у контексті систематизації аграрного законодавства (зокрема, у випадку розробки та прийняття закону «Про сільське господарство» або Аграрного кодексу України).

3. Підтримки заслуговує пропозиція авторки щодо формування спеціального законодавчого забезпечення державної підтримки сільського господарства у пріоритетних напрямках, зокрема у напрямі екологізації сільськогосподарського виробництва, що розглядається як сукупність таких

складових: а) природоресурсної (екологізація використання природних ресурсів); б) техніко-технологічної (екологічна модернізація підприємств, техніко-технологічних процесів); в) органічної (розвиток органічного сільського господарства). Однак слід вказати на обмежене розкриття природоресурсної проблематики у дисертації, оскільки у підрозділі 4.1 (стор. 310–311) досліджується правове забезпечення екологізації природокористування лише на прикладі земельних ресурсів. Безумовно, земля являє собою основний, але не єдиний природний ресурс, що активно використовується у сільськогосподарській діяльності. Дисертаційна робота виграла б за умови розкриття правових особливостей державної підтримки екологізації користування іншими природними ресурсами у сільському господарстві України.

4. Авторка послідовно та аргументовано пропонує відмовитися від домінування конкурсного підходу до визначення отримувачів державної підтримки (стор. 120, 153, 376 та інші сторінки дисертації). Однак така категоричність, на наш погляд, може бути поставлена під сумнів. Незважаючи на недоліки, що криє в собі конкурсний відбір в ролі основного методу визначення адресатів державної підтримки, в окремих агропротекційних відносинах конкурс може бути незамінним або найбільш вдалим інструментом визначення одержувачів підтримки. Йдеться, наприклад, про надання грантів, разових премій тощо.

5. Дисертанткою здійснено розгалужену наукову класифікацію різновидів державної підтримки за напрямками (стор. 72), формами (стор. 70 – 71), способами (стор. 72 – 74) та засобами (стор. 75). Однак при цьому нею не розкриті інші можливі класифікації різновидів державної підтримки, наприклад, за темпоральним критерієм (постійно діюча, строкова, разова тощо) та територіальним критерієм (загальнодержавна, регіональна, місцева тощо). Темпоральні та територіальні риси державної підтримки сільського господарства суттєво впливають на особливості її правового забезпечення та мають враховуватися під час нормотворчої діяльності.

6. У дисертації кілька разів згадується про правове забезпечення соціального розвитку села (стор. 65 – 66, 112, 227 тощо), однак при цьому авторка не надає свого бачення щодо співвідношення агропротекційного права та права соціального розвитку села як схожих за своєю сутністю складових вітчизняного аграрного права. Обидві ці структурні складові аграрного права України регулюють відносини, що мають протекціоністську природу, тобто ґрунтуються на необхідності сприяння з боку держави. Варто було б уточнити, як саме дисертантка бачить подальший розвиток агропротекційного права та права соціального розвитку села – паралельно чи із подальшим взаємопроникненням, як це відбулося, наприклад, в ЄС.

7. На основі детального вивчення численних правових механізмів державної підтримки сільського господарства дисертантка здійснює загальну періодизацію розвитку агропротекційного законодавства України, виділяючи 1) перехідний період (90-ті роки ХХ ст.); 2) період стабільного розвитку (2000-ні роки); 3) кризовий період (2010-ті роки) (стор. 5 автореферату, стор. 371 – 372 дисертації). Однак, як помітно із наведеної періодизації, вона має обмежені строкові рамки. Цікаво почути думку авторки щодо можливого наступного періоду розвитку агропротекційного законодавства, виходячи із тих тенденцій, що спостерігаються нині.

8. Дисертантка обґрунтовує, що ідеальною рисою державної аграрної політики України має бути аграрний протекціонізм як стан реальної захищеності інтересів суб'єктів аграрного виробництва, населення, майбутніх поколінь, що досягається за допомогою системи державної підтримки сільського господарства (стор. 8 автореферату, стор. 40 – 41, 55 – 56 дисертації). Тобто авторка переконана у необхідності активної участі держави у регулюванні аграрного сектору економіки. Як співвідноситься таке концептуальне бачення здобувачки із проголошеним сьогодні курсом на лібералізацію економічних відносин в Україні?

Зазначені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Х. А. Григор'євої як самостійної та завершеної наукової

роботи, в якій надається цілісне бачення концептуальних засад правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні. Дисертаційне дослідження може використовуватися як підґрунтя для подальших наукових досліджень, у правотворчій діяльності з метою удосконалення чинного законодавства, правозастосовній діяльності, у навчальному процесі.

Дисертаційна робота оформлена відповідно до встановлених вимог, із використанням формально-логічного способу викладання матеріалу, що обумовлює змістовну завершеність, цілісність та єдність структури і змісту.

Загальний висновок:

Дисертаційна робота Григор'євої Христини Антонівни на тему «Концептуальні засади правового регулювання державної підтримки сільського господарства в Україні» є комплексною, завершеною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані теоретичні і практичні положення щодо розвитку аграрного, земельного, екологічного та природоресурсного права і законодавства, які у сукупності можна оцінювати як успішне вирішення важливого наукового завдання. Дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567, а її авторка – Григор'єва Христина Антонівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.06 – земельне право; аграрне право; екологічне право; природоресурсне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри земельного та аграрного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки
і техніки України

А. М. Статівка

Підпис	Статівки А.М.
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>[Signature]</i>